

יחידה זו מתייחסת בעיקר לקשר האישי שבין התלמידים לראש חודש, כך שראש חודש יהפוך להיות של כל אחד מהם. הילדים יכירו ויחוו את ראש חודש משני היבטים.

א. ראש חודש כתאריך המציין **סיום והשלמה** של החודש שעבר, על המשמעויות האישיות והלאומיות שלו.

ב. ראש חודש כתאריך המציין **פתיחה והתחלה** של חודש חדש, על המשמעויות האישיות והלאומיות שלו.

בעזרת חלוקה זו התלמידים יבינו כי "כל סוף הוא גם התחלה", וכל התחלה מובנת ומושתתת על החלק הקודם. התייחסות זו תמצא ביטוי בהיבט האישי, בחשבון נפש אישי של המעשים שנעשו בחודש הקודם וכן בתכנון של המעשים שאפשר לעשות בחודש הבא. חשוב לשלב ולעודד ביחידה זו את היצירתיות של הלומד בכלי להתבטאות אישית, על ידי עבודה יצירתית בתחומי האומנויות, הכתיבה ובכל דרך אחרת.

ראש חודש אינו רק זמן לחשבון נפש אישי – יש בו הזדמנות בלתי חוזרת לערוך גם הסתכלות אל העבר והעתיד של הקהילה שבה אנו חיים. ייצוג להסתכלות זו ניתן למצוא בתפילות ראש חודש.

גם בתפילה יש ביטוי למעבר שבין העבר לעתיד. למשל בתפילת הלל בקטע "בצאת ישראל ממצרים" (עמ' 334 בסידור "שערי תפילה") הנאמר בשירה, אנו מתארים את תחילת התהוותנו כעם בעבר ההיסטורי. ובמקום אחר, בתפילת "שבת שמברכים" שלקראת ראש חודש, אנו מבקשים מהקדוש ברוך הוא בתפילה "חדש עלינו את החודש הזה לטובה ולברכה לששון ולשמחה" – והרי זוהי בקשה לעתיד.

היחידה הבאה עוסקת לפיכך גם בחלק מתפילות ראש חודש. ולפני שנעבור למהלך היחידה נסקור את התפילות שמתפללים בראשי חודשים בקהילות ישראל.

תפילות ראש החודש מתחלקות לשתי קבוצות:

1. הכרזת החודש

תפילות הכרזת החודש בשבת שלפני ראש החודש ("שבת שמברכים"). על אף שכיום אנו יודעים מראש מתי יחול ראש חודש לפי הלוח העברי, אנו מכריזים ומודיעים בשבת שלפני ראש חודש באיזה יום בשבוע יהיה ראש חודש. וכך מכריזים בבית הכנסת על ראש חודש:

מקור 11

ראש חודש (פְּלוּנִי) יִהְיֶה בְּיוֹם (פְּלוּנִי) הַבָּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל לְטוֹבָה. יְחַדְּשֵׁהוּ הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל מְקוֹם שֶׁהֵם לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה, לְשִׁשּׁוֹן וְלִשְׂמֻחָה, לְיִשׁוּעָה וְלִנְחֻמָּה, לְפָרְנֶסֶה טוֹבָה וְלִכְלָפְלָה, לְחַיִּים טוֹבִים וְלִשְׁלוֹם, לְשִׁמּוּעוֹת טוֹבוֹת וְלִבְשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת (בְּחוּרָךְ וְלִגְשָׁמִים בְּעֵתָם), וְלִרְפוּאָה שְׁלֵמָה, וְלִגְאֻלָּה קְרוֹבָה, וְנֹאמַר אָמֵן.

סידור "שערי תפילה"
עמ' 269

נוסח זהה בסידור
"רינת ישראל"
עמ' 282

2. תפילת ראש החודש

א. קריאת התורה

בראשי חדשים מוציאים ספר תורה וקוראים בו לארבעה קרואים (במקום שלושה שעולים לתורה במנחה של שבת ובשני וחמישי בשבוע). קוראים בספר במדבר פרק כ"ח, פסוקים א'-ט"ו, העוסקים בקרבן התמיד ובקרבות מוסף של שבת ושל ראש חודש. אם חל ראש חודש בשבת מוציאים שני ספרי תורה, וקוראים בספר הראשון את פרשת השבוע, ובספר השני קוראים ל"מפטיר" את הקטע של ראש חודש (במדבר כ"ח, ט'-ט"ו). כמו כן קוראים את ההפטרה מישעיהו ס"ו, א'-כ"ד.

ב. תפילת "הלל"

אבותינו נהגו לחוג את ראשי החודשים כ"מים טובים", על כן מציינים, כדרך מנהג בבל, את ראש חודש באמירת "הלל", שהוא לקט של פרקי תהלים, שבהם מהללים ומודים לה' על הנהגתו את עם ישראל בצאתו ממצרים ועל הנסים והחסדים הגדולים שהוא עושה עימנו. בעת אמירת ההלל בראש חודש מדלגים על שני קטעים "לא לנו" (תהלים, מזמור קט"ו), ו"אהבתי" (תהלים, מזמור קט"ז). "הלל" הנאמר בדילוג זה נקרא "חצי הלל". חלק מהנוהגים מנהג ה"ספרדים", אינם מברכים על "חצי הלל", לא בתחילת ההלל ולא בסופו. הנוהגים במנהגי אשכנז (וחלק מהנוהגים מנהגי "ספרד") מברכים בתחילת "חצי הלל" את הברכה הבאה:

"ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצונו לקרא את ההלל", ובסופו, **"יהללך ה' אלהינו... ברוך אתה ה' מלך מהלל בתשבחות".**

ג. תפילת מוסף

בראש חודש, לאחר קריאת התורה, מתפללים תפלת עמידה נוספת והיא "תפילת מוסף" (תפילת מוסף מתפללים גם בשבתות ובחגים). בימי חול, לפני תפילת מוסף חולצים את התפילין, שכן התפילין הן אות וסימן בין ה' לישראל, וקרבת המוסף הוא אות בפני עצמו, ומשום כך אין צורך באות נוסף. בתפילת מוסף של ראש חודש, בברכה האמצעית, יש תוספת של קרבנות ראש חודש; אנו מזכירים את קרבנות המוסף שהיו מקריבים באותו יום בזמן שבית המקדש היה קיים, כדי לכפר על חטאי העם; וכך אנו אומרים:

"ראשי חדשים לעמך נתת, זמן כפרה לכל תולדותם, בהיותם מקריבים לפניך זבח רצון ושעירי חטאת לכפר בעדם".

כמו כן, מבקשים אנו שהקב"ה יחדש עלינו את החודש הזה

"לטובה ולברכה, לששון ולשמחה, לישועה ולנחמה, לפרנסה ולכלכלה, לחיים טובים ולשלום, למחילת חטא ולסליחת עוון".

כאשר חל ראש חודש בשבת, משתנה נוסח הברכה האמצעית וכוללים בה את ענייני השבת ואת ענייני ראש חודש. הברכה פותחת אז במילים "אתה יצרת עולמך מקדם", ומסתיימת בברכה:

"ברוך אתה ה' מקדש השבת וישראל וראשי חדשים".

ד. ברכת "יעלה ויבא"

בראש חודש אנו מוסיפים לתפלת העמידה את תפילת "יעלה ויבא" הנאמרת בברכה השבע עשרה, "ברכת העבודה". תפילת "יעלה ויבא" נאמרת גם בברכת המזון, בברכה השלישית, לפני המילים "ובנה ירושלים עיר הקודש במהרה בימינו".

- אפשר לפתוח את היחידה בלימוד אחד משירי ראש חודש, כמו השיר המולחן "חדש עלינו את החודש...".
- אפשר לבקש מן התלמידים לכתוב מה הם עושים בראשי חודשים, ומה ניתן עוד לעשות בראש חודש.
- אפשר להשוות את שבת עם ראש חודש: מה הן נקודות הדמיון, ומה הן נקודות השוני? מהם היתרונות והחסרונות של ציון ראש חודש בכל חודש מחדש?
- ניתן לערוך משאל בקרב הורים, חברים, שכנים ומכרים -
 - מהי משמעות ראש חודש עבורם?
 - כיצד הם מציינים את ראש חודש?
 - כיצד הם מציעים לציין את ראש חודש?
- אפשר לסכם את דברי התלמידים ולהגיע למעין הכללה הגורסת כי בראש חודש ישנן שתי התייחסויות: התייחסות לעבר והתייחסות לעתיד.

ניתן להבליט את הדבר בעיקר בראשי חודשים שיש בהם שני ימים (כ', א');
 כ' בחודש הוא סיום של החודש הקודם, ו - א' בחודש הוא ההתחלה של החודש הבא.

ראש חודש - מבט אל העבר

מקור 21

מִסְפָּרִים עַל הָרֶב רַבִּי מִנְחָם מִנְדֵּל מְרִימָנוּב שֶׁהָיָה מְסֻתָּבֵב בְּכָל עֶרֶב רֹאשׁ חֹדֶשׁ בַּחֲנִיּוֹת לְבַדֵּק אֶת הַמִּדּוֹת וְאֶת הַמְּשָׁקְלוֹת וְהָיָה אוֹמֵר: יוֹתֵר מִשְׁצָרִיךְ לְבַדֵּק סְבִינֵי שׁוֹחֲטִים, צָרִיךְ לִהְיוֹת זֹהִירִים בְּמִדָּה וּבְמִשְׁקָל, וְזֶהוּ עֶקְרוֹ שֶׁל יוֹם כְּפוּר קֶטָן - בֵּין אָדָם לְחֵבְרוֹ.

על פי ילקוט החכמ"ה, מנחם הכהן

מקור 31

בְּעֶרֶב רֹאשׁ חֹדֶשׁ צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה גְּמוּרָה בְּלֵב שְׁלֵם. דְּהֵינּוּ, בְּעֶרֶב רֹאשׁ חֹדֶשׁ יַעֲשֶׂה כְּמוֹ יוֹם כְּפוּרִים, כְּמוֹ שְׁנוּהֲגִים הָרַבָּה מַחְסִידֵי עֲלִיּוֹן, וַיִּתְקַן כָּל הַמְּקַלְקָל הֵן בְּמִמּוֹן, הֵן בְּגוּף, הֵן בְּנַפְשׁ, וַיִּתְוַדֶּה בְּבִכּי רֶם וּבַחֲרָטָה גְּמוּרָה וַיַּעֲזֹב דְּרָכּוֹ הָרָעָה כְּדֵי שֶׁבִּכְנִיסַת הַחֹדֶשׁ יִהְיֶה כְּבָרְיָה חֲדָשָׁה.

רבי ישעיה הלוי הורוויץ, "שני לוחות הברית"

מילון מושגים:

רבי ישעיה הלוי הורוויץ - חי בשנים 1565-1630. נקרא גם "השל"ה הקדוש" על שם ספרו "שני לוחות הברית", שנדפס בשנת 1649 באמסטרדם, ובו מוזגו הלכה, דרש וקבלה, להוראת דרך החיים והמוסר. הספר זכה לפופולריות עצומה וגם קיצור נכתב לו. השל"ה היה רב, מקובל ומנהיג דור. השל"ה היה ממשפחת עשירים והירבה במעשי צדקה. עלה לארץ ונפטר בה בשנת 1630.

ראש חודש הוא התחלה של חודש חדש אך כל התחלה היא גם סיום. במאה השש עשרה הוסיפו המקובלים התייחסות נוספת ליום שקדם לראש חודש, "ערב ראש חודש" - הם כינו אותו "יום כיפור קטן" - ונהגו לערוך בו חשבון נפש. עד היום יש אנשים הנוהגים לצום ביום זה, לערוך סיכום וחשבון נפש על החודש שחלף, לתת צדקה ולעסוק בגמילות חסדים. יש שנהגו באותו יום לערוך טקסי כפרה, כפי שתואר במקור 31 (הרחבה נוספת על מנהג זה ניתן למצוא ביחידה החמישית, מקור ה31).

הצעות לפעילות

אפשר לדמות את עצמנו לרבי מנחם מנדל מרימנוב (במקור 21) ו"לעשות חושבים" לרגע קט, לנסות ולחשוב על פעולותינו בחודש האחרון. ניתן לעשות זאת באמצעות טבלה ובה שלוש עמודות: ראוי לשבח / ראוי למחשבה חוזרת / צריך תיקון.

ראש חודש - מבט אל העתיד

מקור 41

יהי רצון מלפניך, ה' אלהינו ואלהי אבותינו, שתחדש עלינו את החודש הזה לטובה ולברכה ותתן לנו חיים ארכים, חיים של שלום, חיים של טובה, חיים של ברכה, חיים של פרנסה, חיים של חלוץ עצמות, חיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא, חיים שאין בהם בושה וכלמה, חיים של עשר וכבוד, חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים, חיים שימלא ה' משאלות לבנו לטובה - אמן סלה.

סידור "רינת ישראל"
עמ' 281

מקור 51

ראשי חדשים לעמך נתת, זמן כפרה לכל תולדותם, בהיותם מקריבים לפניך זבחי רצון ושעירי חטאת לכפר בעדם. וזרון לכלם יהיו, ותשועת נפשם מיד שונא. מזבח חדש בציון תבין, ועולת ראש חדש נעלה עליו, ושעירי עזים נעשה ברצון...

אלהינו ואלהי אבותינו, חדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה, לששון ולשמחה, לישועה ולנחמה, לפרנסה ולכלכלה, לחיים טובים ולשלום, למחילת חטא ולסליחת עוון (בשנת העיבור עד ראש חודש אדר ב' – ולכפרת פשע). ויהי החדש הזה סוף וקץ לכל צרותינו, תחלה וראש לפדיון נפשנו, כי בעמך ישראל בחרת מכל האמות, וחקי ראשי חדשים להם קבעת. ברוך אתה ה' מקדש ישראל וראשי חדשים.

מתוך מוסף לראש חודש
סידור "שערי תפילה"
עמ' 339-340

הצעות לפעילות

שורש המילה "חדש" הינו חד"ש, כלומר חידוש – ומה מתחדש?

■ אפשר לבקש מן התלמידים להעתיק מהמילון הגדרה למילים "חודש", "חדש".

■ אפשר לשאול אותם על הקשר בין המילים "חודש", "חידוש", "חדש", ועל מילים אחרות מן השורש הזה.

■ בראש חודש אנו עומדים בפתח חודש חדש וכמו שאמרו חז"ל "סוף מעשה במחשבה תחילה". אפשר להציע לנסות ולחשוב על מה שברצוננו לעשות בחודש הקרוב.

עד כאן נגענו במקומו של ראש חודש כחגו של היחיד, עתה נפנה אל מקומו של היום בעיצובו של הקהל, עיצוב אשר נעשה גם דרך עולם התפילות.

לצורך כך נלמד שני קטעים מתפילות ראש חודש, "ברכת החודש" הנאמרת ב"שבת שמברכים" ותפילת מוסף לראש חודש. ננתח עם התלמידים את הקטעים תוך ניסיון להבין את המאפיין אותם. מתוך שני המקורות שנלמד עולה בבירור כי יסודות ראש חודש כוללים את הרעיון של חשבון נפש וכפרה על העבר ויום של בקשות לחודש המתקרב.

כאמור, גם המקובלים ראו את ערב ראש חודש כיום תשובה, כ"יום כיפור קטן", ועל כן אנחנו מוצאים חפיפה בין ברכת החודש לתפילות הימים הנוראים.

התפילות הנזכרות עוסקות בכפרה, מחילה ומחשבה לעתיד טוב יותר, ואכן תפילות אלו מזכירות לנו את בקשת הסליחות בחודש אלו ותפילות הימים הנוראים.

ראש חודש שלי: מבט אל העבר והעתיד

מקור 41 שלעיל לקוח מתפילת "שבת שמברכים", השבת שלפני כל ראש חודש (למעט חודש תשרי, שראש החודש שלו הוא גם ראש השנה), שבה נאמרת תפילה הנקראת "ברכת החודש" שמטרתה להכריז על תחילת החודש הבא.

- לאחר עיון משותף עם התלמידים בתפילה וביאור כל המונחים אפשר לבחון במה מתמקדת התפילה.
- ניתן להשוות בין בקשת התפילה הכתובה בסידור לבקשות השונות שיכתבו התלמידים בתפילותיהם הפרטיות לקראת ראש החודש.
- התלמידים יתבקשו לתאר מהו הנושא המרכזי בתפילה ואיזה חג מזכירה התפילה.

מקור 51 לקוח מתפילת מוסף לראש חודש; תפילה זאת נאמרת פעם בחודש בראש חודש עצמו.

- אפשר לקרוא את התפילה עם התלמידים, והם יתבקשו למצוא את הקשר בין ברכת החודש (מקור 41) הנאמרת ב"שבת שמברכים" ובין תפילת המוסף של ראש חודש. התלמידים יערכו השוואה בין שתי התפילות בהקשר של נושאי התפילות.
- התלמידים יתבקשו למצוא מקבילות בין תפילות אלו לתפילות חגי תשרי תוך חיפוש אחרי הקשרים ביניהן. יש לבקש מהתלמידים להביא מחזור לימים הנוראים.

מקור 61

חי ראשי

כעילות מסכמת

ראש קש - מלא שטיות.
 קופץ בראש - אידיוט,
 בלבול ראש זו טרדה,
 ראש גשר זו עמדה,
 ראש פנה - מושבה,
 ראש ריק זו אכזבה.

ראש חדש - אפלה,
 מולד הלבנה.
 אבל הכי נפלא
 הוא חג ראש השנה.
 ראשית החדשים -
 זה יפי, חי ראשי!

יש ראש והתחלה
 לענינים שונים
 לראש הממשלה
 וגם לנתינים.

ראש עיר בראש חוצות
 שופע הלצות,
 יושב הראש נואם
 (נורא משעמם!)
 בקשי מספיקים
 לראש ראשי פרקים.

ראש ממשלה - מנהיג,
 אבד ראשו - מדאיג!
 (בפרוטוקול נרשם:
 "שרים שברו ראשם")

נורית יובל

ראש אודש שלי: מבט אל העבר והעתיד

■ בעקבות השיר **חי ראשי** מאת נורית יובל, ניתן לבקש מן התלמידים לסמן את כל המילים שבהם מופיע **ראש**, בהטיות שונות.

■ כמו כן, אפשר לבקש מן התלמידים לכתוב שיר או מחזה, שבו השורש החוזר בשינויי פועל ובניין הוא השורש חד"ש.

■ בעולמי שלי – כל תלמיד יכתוב או יביע בדרך אחרת אילו דברים התחדשו בעולמו הפרטי בתקופה האחרונה, ואילו דברים הוא רוצה שיתחדשו בחודש הבא.

■ ניתן לנסח דף עבודה ובו המילים "חדש עלינו את החודש הזה..." ולהשאיר מקום לתלמידים למלא.

